

BLOG REDAKCE I-DIVADLA

Pro napsání vlastního příspěvku na blogu se musíte [přihlásit](#).

Počet komentářů: 0

[Nový komentář](#)

[Sdílet](#)

Divadlo Kampa: Pochyby

Pochybuju, pochybuješ, pochybujeme



Jiří Koula, 18.3.2013

Trocha psychologie nikoho nezabije?

Představte si následující situaci. V novinách (na internetu, na nástěnce v práci) najdete inzerát, že se (za odměnu nepříliš vysokou, ale ne nicotnou) můžete zúčastnit studie učení na místní univerzitě. Zaujme vás to a odpovíte, načež jste vybráni. Dostavíte se na katedru psychologie, kde se dozvíte podrobnosti. Studie se zabývá zkoumáním vlivu bolesti na paměť a spočívá v sérii testů, kterých se vždy účastní dva dobrovolníci, jeden jako Učitel, druhý jako Žák. Žák se má naučit dlouhý seznam dvojic slov, načež je upoután do křesla ve vedlejší místnosti oddělené od Učitelovy sklem, na ruku je mu přilepena elektroda a zkoušení začíná.

Učitel vybírá náhodně ze seznamu dvojic, vždy řekne první slovo a Žák má doplnit druhé. Pokud odpoví správně, pokračuje se další dvojicí, v opačném případě přichází trest v podobě krátkého elektrického šoku. Ten uděluje Učitel, ke kterémužto účelu má k dispozici přístroj s tlačítky, na prvním z nichž je napsáno 15V (patnáct voltů), další je vždy o patnáct voltů vyšší a na posledním je 450V. Začíná se prvním tlačítkem a každému dalšímu trestu odpovídá tlačítko následující.

Společně s druhým dobrovolníkem vyslechnete instrukce, jsou vám oběma jasné, načež následuje rozlosování a vám připadne role Učitele (což zřejmě shledáte úlevným). Žák dostává seznam slov a přiměřený čas na učení, načež začíná zkoušení. Ze začátku jde vše hladce, Žák většinou slovo doplní správně, při trestu sebou lehce škubne, ale vlastně "se nic neděje".

S přibývajícím napětím však dochází ke změnám, jednak Žákova úspěšnost povážlivě klesá, čímž se zvyšuje frekvence trestů, hlavně ale začínáte vidět, že se napětí rychle dostává mimo "bezpečnou oblast", Žákovi evidentně působí bolest. Znervózníte, obrátíte se na vedle vás stojícího psychologa vedoucího pokus, ten však s klidnou tváří říká, ať pokračujete (konkrétně má na vaše případné námitky připravenou následující sérii postupných reakcí: "Pokračujte prosím.", "Kvůli experimentu je třeba, abyste pokračoval.", "Je naprosto nezbytné, abyste pokračoval." a "Nemáte jinou možnost než pokračovat."). Jak se zachováte? Udělíte další šok? A co ten následující? Žák (čím dál důrazněji a expresivněji) naléhá, ať zkoušení ukončíte, psycholog však věcným tónem trvá na pokračování. Kdy se rozhodnete skončit? A existuje vůbec pro vás taková mez?

Jste-li přesvědčeni, že byste zkoušení přerušili při prvních známkách Žákovy bolesti, musím vás zklamat, téměř jistě se mýlíte. Dokonce je dost pravděpodobné, že byste pokračovali až k poslednímu tlačítku. Čím bych takové tvrzení vůbec mohl podpořit? Inu, to, co jsem uvedl výše, není má fabulace, nýbrž popis pokusu, který vešel do dějin pod názvem Milgramův experiment.

Navrhl a poprvé jej totiž provedl psycholog Yaleské univerzity Stanley Milgram počátkem šedesátých let minulého století. Nyní je však nutné uvést "pár detailů" na pravou míru. Předně nešlo o výzkum paměti či učení, nýbrž právě o otázku Učitelova rozhodování. Žák nebyl druhým dobrovolníkem, ale najatým hercem, a přístroj nebyl "pod proudem", veškeré "reakce na šoky" byly předstírané. Milgrama zajímalo, jak se člověk zachová při konfliktu mezi extrémně nepříjemně prožívanou skutečností a příkazy autority, představované v tomto případě psychologem.

Dosažené výsledky naprosto šokovaly každého, kdo se o nich dozvěděl, včetně samotného Milgrama. Všichni Učitelé totiž pokračovali až k hranici tří set voltů (což byla hranice, při níž se Žák "zlomil" a prohlásil, že už nebude dále odpovídat, načež skutečně následovalo už jen ticho) a šedesát pět procent (dvacet šest ze čtyřiceti testovaných) pak do úplného konce (přestože vykazovali známky nezměrného stresu, nebyli schopni se vzepít). Jak je interpretovat? Co nám říkají o člověku? Opravdu jsme obecně schopní "čehokoliv", naprosto necitliví k cizí bolesti?

Kladná odpověď na tuto otázku se nám přirozeně přiči k Milgramův experiment byl podroben zevrubnému zkoumání. Byly studovány veškeré možné relevantní faktory, kromě toho, který se přímo nabízí - zda testování tvořili reprezentativní vzorek společnosti, do hry mohlo vstoupit pohlaví, věk, vzdělání, náboženství, kultura, patologické osobnostní rysy... Aby byly označeny za nepodstatné. Navíc byl tento

experiment opakován na různých místech v různých časech s obdobnými výsledky, šedesát jedna až šedesát šest procent účastníků "pokračovalo až k smrtelnému napětí" (dle srovnávací studie Thomase Blasse z Marylandské univerzity).

Takže jak se s výsledky experimentu srovnat? Současně přijímaná interpretace je, že jde o důkaz "slepé poslušnosti vůči autoritě", jsme prostě "naprogramováni" poslouchat ty, o nichž předpokládáme, že jsou kompetentní rozhodovat, přičemž jsme schopni v zájmu uposlechnutí zcela potlačit "sebe samé". Pro úplnost bych měl dodat, které podmínky přispěly k takové "působivosti" výsledků. S Učitelem byl v místnosti jediný psycholog - "zdroj vyšší pravdy", konzistentní ve svém přesvědčení. Učitel a Žák byli fyzicky odděleni, Učitel tak měl Žákovu bolest zprostředkovánu a byl od ní "dostatečně vzdálen". Udělit trest pro Učitele představovalo "jen" psychickou zátěž, musel se "pouze" rozhodnout "zmáčknout další čudlík". Důležitost všech těchto faktorů se ukázala při modifikovaných pokusech, v nichž při změně některého z nich "míra úspěšnosti" výrazně klesala.

A proč jsem to celé psal? Vlastně kvůli jednomu pozměněnému experimentu. Při tom byli s Učitelem v místnosti psychologové dva, přičemž při sto padesáti voltech mezi nimi došlo k rozporu, jeden vyžadoval pokračování, druhý ukončení. V tomto případě pokračovalo pouhých deset procent Učitelů (pouhých ve srovnání s faktem, že při pokusu s jedním psychologem úplně všichni Učitelé pokračovali až do dvojnásobné hranice).

Tak komu mám věřit?

Po tomto poněkud obsáhném úvodu, jež snad částečně obhájí jeho možná zajímavost jako takového, můžeme přejít k divadlu. Hra Pochyby Johna Patricka Shanleyho je výjimečná, o čemž může svědčit fakt, že za ni získal v roce 2005 Pulitzerovu cenu i Cenu Tony za nejlepší drama sezóny. V čem spočívá její přínos? Ačkoliv uzavřena ve zdánlivě izolovaném prostředí, nadnáší závažné otázky aplikovatelné na jakoukoliv společnost.

Povězme si něco o ději. Ten se odehrává v církevní škole v Bronxu, kterou vede sestra Aloysius, prototyp "drsné jeptišky". Její pohled na vedení je jasný a pevný, z metody "cukru a biče" si bere jen to druhé, řád a kázeň jsou jejími nejvyššími hodnotami. V kontrastu k ní pak stojí otec Flynn, školní kaplan. Je zastáncem "lidského přístupu", dle obecných měřítek "volnomyšlenkář", který je pochopitelně ředitelce "trnem v oku" (a jistě by se našel i peprnější průměr). Třetím aktérem je pak sestra James, učitelka.

Podstatou zápletky je podezření, že se otec Flynn dopustil prohřešku proti zákonům duchovním i světským, ovšem důkazy chybí. Sestra Aloysius, mající značný vliv na sestru James, pověřuje tuto, aby pátrala po možných vodítcích, jež by pomohly podezření podpořit a otce Flynnu ze školy vystrnadit. Sestra James se tak nachází ve stavu svým způsobem podobném Učiteli z varianty Milgramova experimentu se dvěma psychology. Sestra Aloysius i otec Flynn jsou pro ni autoritami, neboť stojí nad ní v rámci církve, nyní však mezi nimi došlo k rozporu. Jak se rozhodnout? Komu uvěřit?

Hlubkou problému sestry James dle mého nahlédneme jasněji, uvědomíme-li si, jak hluboce je (ve světle Milgramova experimentu) v "obecné" společnosti zakořeněna poslušnost vůči autoritě. Nelze snad očekávat, že v uzavřeném prostředí církve, kde samotný princip podřízenosti vychází ze společenstvím nezpochybnitelné vyšší myšlenky, jež přesahuje každého jednotlivce zvláště i všechny dohromady, bude tato míra poslušnosti ještě vyšší? Jak obtížné musí být v takových podmínkách jednu autoritu odmítnout a dokonce ji pošípnout (u příklonu se k vině otce Flynnu je to zřejmé, uznání nevinu pak má nutně za důsledek přijetí pomýlení sestry Aloysius)!

Situace je ale složitější, mimo kontrolovanou oblast laboratoře totiž vyvstávají nové otázky. Do hry vstupují sympatie a možné motivace zúčastněných. Jde sestře Aloysius opravdu o spravedlnost, nebo je klíčovou příčinou jejího jednání fakt, že otec Flynn podrývá její autoritu? Pokud je vinen, snad na tom ani nezáleží, pokud se ale ničeho nedopustil, potom pomáhat sestře Aloysius znamená podílet se na (z)ničení života dobrého člověka. A může být ten na první pohled laskavý otec Flynn vůbec tak špatný? Jediné, co má sestra James (a též divák) k dispozici, jsou dohady... A samozřejmě pochyby, těžko hledat pro Shanleyho hru výstižnější název.

K celkovému obrazu je ještě vhodné dodat, že bez ohledu na vyústění načrtnutých východisek se obě sestry nejspíše nikdy nedozvědí, na čí straně stála pravda, pochyby přetrvávají i poté, co dojde k jejich dočasnému potlačení či aspoň zlehčení ve prospěch možnosti konat. Ano, týká se to i sestry Aloysius, jež je sice přísná, ne však hloupá či "beznadějně zbedněná", takže i jí postupem času přichází na mysl váhání, zda je její jednání bezpodmínečně správné. A konečně se stejnou výsluhou odchází i divák, děj se sice uzavřel, pochyby však zůstávají.

Ačkoliv je hra uzavřena do mimořádného prostředí církevní školy, mechanismy, s nimiž pracuje, lze snadno zobecnit. Denně se setkáváme s ne zcela ověřenými zprávami, k nimž zaujímáme postoje, na rozdíl od ekonomické teorie dokonalého trhu, jehož všichni účastníci disponují veškerými relevantními daty a jsou schopni je zcela racionálně hodnotit, není realita tak "uhlazená". Jistota je zboží vzácnější než šafrán a mnohá naše rozhodnutí jsou otázkou víry spíše než čehokoliv jiného. Přestože musíme přijímat

určité konstrukty jako pravdivé, abychom vůbec byli schopni žít civilizovaným způsobem, pochyby číhají v zákoutích našich duší, připraveny nás kdykoliv pohltit.

Od textu k inscenaci

U takto mimořádně zdařile napsané hry se nabízí otázka, zda již sama o sobě není zárukou úspěchu a nestačí, aby se inscenátoři nechali unášet její působivostí. Odpověď pak dle mého zní "určitě ne". Jednak vyznění libovolně skvostného textu může zhatit neumětelský pokus o vlastní vklad, který ve výsledku autora zcela "přehluší" ke škodě celku, to ovšem není případ Divadla SoLiTEater.

To naopak Shanleyho myšlenky svým pojetím podporuje, na čemž se podílejí všichni zúčastnění herci. Sestra Aloysius Andrey Jeřábkové je ukázková starosvětská jeptiška, při pohledu na ni máte nutkání schovat ruce pod imaginární lavici, abyste přes ně nedostali rákoskou. Ve správnou chvíli však poodkryvá masku absolutní přisnosti, abyste mohli spatřit člověka, na konci s ní snad i soucítíte.

Libor Ulovec jako Otec Flynn je pak ve všech ohledech pravým opakem. Přiznám se, že si ani nyní nejsem jist, nakolik jsem jeho výkonu (u)věřil. Byl pro mě nějakým způsobem neuchopitelný, cosi mi "nesedělo". Jenže si ani nejsem jist, zda jde opravdu o problém ztvárnění postavy či postavy samotné, vždyť není jasné, zda máte s otcem Flynnem sympatizovat či jím opovrhovat, neschopnost zaujmout k celku herec-rolé jednoznačný postoj tak ve výsledku plně koresponduje s Shanleyho záměrem.

Hlavní hvězdou je však pro mě bezesporu Lucie Koderová. Její sestra James je na počátku esenci důvěřivosti a mladické naivity. Záhy rostoucí váhavost a animálně hladová touha po pravdě, jež má však zůstat neukojena, drásají divácké nitro, zoufale toužíte, aby došla osvícení a vy s ní. Toto spojení aspoň v mém případě bylo dokonalé, v průběhu představení jsem měl dojem, že si sám utvářím názor na otce Flynn a tento se mění v závislosti na nových "informacích", až po odchodu z divadla jsem si uvědomil, že jsem celou dobu "jel na vlně sestry James".

Zbývá poslední účinkující, Martha Coutin Caicedo. O její postavě jsem se dosud nezmínil, což není dáno tím, že by nebyla důležitá. Snažil jsem se ale tento blog držet v pokud možno obecné rovině a neprozradit příliš, což by v případě specifikace této postavy hrozilo. Proto napíšu jen tolik, že jde o zástupkyni "neprivilegované vrstvy" (nebýt Marxův odkaz v klatbě, napsal bych "dělnické třídy"), skrze níž Shanley do hry vnáší sociální aspekt, otázku rovnosti příležitostí a toho, co vše je člověk ochoten "spolknout" výměnou za možnost dostat se na vyšší příčku společenského žebříčku. Její představitelka má pak značně specifický projev (čeština jí je slyšitelně velmi cizí), jemuž na jedné straně není zrovna snadné porozumět, avšak i toto ve výsledku souzní s duchem textu.

Závěr

Sečteno a podtrženo, Pochyby jsou hrou, jež by si zasloužila častější uvádění, už za to, že si ji Divadlo SoLiTEater vybralo, si zaslouží dík. Navíc je jejich nastudování opravdu podařené, takže neváhejte a zajděte si na Kampu, stojí to za to.

[Další články tohoto redaktora na blogu](#)

KOMENTÁŘE K TÉMATU BLOGU

[Nový komentář](#)

Zatím zde není žádný komentář.